

Zgodbe ... Tam med Malo in Veliko goró

Naj začnem z rekom: »Besajda da besajdo.« Upam, da v izreku najdemo nam domače besede, ki jih poslušamo in tudi govorimo. Z besedami se preživljamo in gradimo identiteto. Pričamo, kje živimo in kdo smo. Sosedom, svojim otrokom, tudi sami sebi. Ozaveščamo, kaj je pomembno, kje je treba paziti. Poseben čar imajo zgodbe, ki vodijo do skrivnosti, do zakopanega dragocenega zaklada.

Žar besednega zaklada je očaral Domna Češarka, ki je od leta 2013 zbiral pisane in govorjene ribniške zgodbe, pričevanja in izreke. Bibliotekar in domoznanec Domen se je na raziskavo pripravil s spoznavanjem mitološkega izročila Slovencev in študijem folkloristike. Odprta so mu bila vrata v Miklovo in druge knjižnice. Ribniška knjižnica je vključila Domnovo zbiranje v evropsko raziskovalno delo Življenje ustvarja zgodbe. Sodelovanje je finančno omogočilo natis novega knjižnega dela ribniških, slemenskih in sodraških ter pokrajinskih zgodb. Nekatere poznamo že iz zbirke Glasovi založbe Kmečki glas. Knjigo lahko razumemo tudi kot nadgradnjo manj znanega dela Ilije Popita iz leta 2010, ki je objavil ribniške in potoške zgodbe po zapisih

s konca osemnajstega stoletja, ter kot nadgradnjo zapisanih ribniških zgodb Babica in dedek pripovedujeta iz leta 1997 in Usaka vas ima svoj glas iz leta 2013.

Predstavitve knjige sta pripravila Metka Kljun in Domen Češarek 21. oktobra 2019 v Miklovi hiši, sledile so še predstavitve na Rašici, v Zamostcu in Loškem Potoku. Na predstavitvi smo spremljali različne zvrsti zgodb, dramska skupina Radio mlajku pa je v Domnu prepoznala ribniškega Valvasorja.

Kaj najdemo v knjižnem delu? Domen Češarek je zapisal pravljice o junakih z določeno nalogo, o čarovnikovi hčeri in o ne dovolj zvitem grofu. Pa tudi legendo o sveti Ani, ki ribniški dolini prinaša otročiče. Zanimive so ilustracije Sare Koncilijske, ki je upodobila velikana, ki pazi na zlato ribico, okamnele svate in golobico (ki stoji ob »župneku«, obrednem kruhu ob božiču). Pri upodobitvi Ribničana Urbana lahko opazimo Domnove obrazne poteze.

Najobsežnejši del knjige so povedke, med katerimi najdemo razlagalne, bajne in delovne povedke ter povedke življenjskega kroga. Več kot 450 zgodb. Zgodbe so oštevilčene, opremljene z letom in krajem zapisa. V seznamu pripovedovalcev jih izstopa ducat, ki so za slovstveno folkloro, kakor bolj učeno pravimo ljudskemu pripovedništvu, prispevali največ zgodb. Zgodbe so jasno zapisane in lahko berljive, nekatere tudi z dramaturškim lokom. Narečni govor je zapisan v rahlo poševnem ti-

sku, kar daje okus po prvinskem.

V knjigi je zbranih veliko ribniških primer, kletvic in zbadljivk, pozdravov in pregovorov. Knjiga je opremljena tudi s slovarjem ribniškega besednega zaledja, ki nas vabi, da ga primerjamo s svojim poznavanjem besedišča. Raziskovalci pripovednega izročila je poglavje na začetku knjige, v katerega je Domen umestil vse znane zapisovalce ribniških zgodb in njihovo delo. Ob tem lahko ocenimo starost pravljic in pripovedi ali njihovo ohranjanje v ribniški dolini. Prav tako osvetli marsikatero pripoved natančen geološki in morfološki opis naših (kraških) krajev med Malo in Veliko goro.

Pa naj zaključim z Domnovim priimkom. Včasih nas domača dediščina osebno nagovori, zaznamuje ali celo obremeni. Dobro je, da se pogovor o bremenih podeli z ljudmi s podobnimi izkušnjami in preseže bremena. Tudi sama sem v manjši meri spremljala Domnovo delo, ko je ob priložnosti skrbno in resno pripovedoval zgodbe. Večkrat so bile med njimi tudi bajne ali z drugo besedo magične zgodbe. Ob tem sem nezavedno preoblikovala Domnov priimek Češarek v čar + rek. Navedena interpretacija ni edina. S pomočjo etimološkega slovarja se je izkazalo, da češarek pomeni določen skupek ali socvetje. In Domnu je z večletnim delom uspelo zbrati cvet ribniškega duha.

Lucija Kos Bartol

Foto: Arhiv Knjižnice Miklova hiša

Praznovanje adventnega časa v ribniški dolini

December oziroma gruden je mesec, ki ima v prazničnem letu največ praznikov, zato ni čudno, da mu pravimo veseli december. Čas pred božičem imenujemo advent, na katerega se vežejo številne ljudske šege. Arhivski, knjižni in terenski viri, ki smo jih pridobili z domoznansko dejavnostjo, nam ponujajo vpogled v šege in verovanja, ki so bila nekoč prisotna na območju ribniške doline. Nekatere šege so se predvsem v družinskih krogih ohranile vse do danes.

Po začetku adventnega časa je miklavževanje, ki poteka 5. decembra, večer pred godom sv. Nikolaja oziroma Miklavža. Dobri mož iz Mire v Mali Aziji (današnji Demre v Turčiji) na ta dan po ljudskem izročilu obdaruje otroke. Še danes pojasnimo otrokom, da »Miklavž piškote peče«, ko se večerna zarja obarva v rdeče odtenke. Spremljajo ga parkeljni, ki strašijo neubogljive otroke. Zanimivo je izročilo o šemljenju v parkeljne iz Goriče vasi, kjer sprevod parkeljnov vodi parkelj z nazivom »Ta rogati«. Iz ust mu visi dolg rdeči jezik, na glavi ima pritrjene rogove, v roki pa drži verigo, s katero rožlja in straši otroke in dekleta. V parkeljne so se običajno šemili mladeniči v vseh večjih vaseh ribniške doline. Med skupinami parkeljnov je pogosto prišlo tudi do pretefov. Na ta dan je aktualna tudi sladica v obliki parkeljna, ki so jo nekdaj pekle gospodinje. Običaj je v nekaterih vaseh še vedno prisoten. Pred leti je v Hrovači potekalo vsakoletno miklavževanje, ki pa trenutno ni več dejavno.

Adventni čas se začne na četrto nedeljo pred božičem (med 27. novembrom in 3. decembrom), ki ga zaključuje praznovanje božiča – Jezusovega rojstva. V slovenskem ljudskem izročilu se ob katoliški tradiciji na praznik vežejo številne šege, ki bogatijo duhovno vsebino praznika. Praznik si popestrimo s peko slaščic, izdelavo jaslic in božičnega drevesca. Kljub rokodelski spretnosti v ribniški dolini ni zaznati bogate kulture izdelave jaslic. Morda je jasličarstvo zamrlo z industrijsko izdelavo papirnatih in mavčnih jaslic? Izstopa le izdelava lončenih jaslic v Dolenji vasi in Prigorici. V prvi polovici dvajsetega stoletja je jaslice izdeloval lončarski mojster Jakob Pogorelec, zadnja leta pa jih izdelujeta družina Bojc in lončarka Ana Češarek. Vredno je omeniti učitelja Janka Trošta, ki je spodbujal učence k izdelavi jaslic iz lesene vezane plošče. Lesene jaslice je izdeloval tudi profesor Janez Debeljak, ki jih je med drugim razstavljal v Rimu. Starejše jas-

Lončene jaslice iz Dolenje vasi (Etnografski Muzej: 2118, foto: Andrej Dular)

lične motive najdemo še na božičnem kruhu. Ena izmed pomembnih vsebin praznika je božični kruh – poprtnik. To je bogato okrašen kruh iz bele moke, ki ga poznajo vsa evropska ljudstva. Ribničani imenujemo poprtnik »župnek«. Pripisujemo mu magične lastnosti in velja za pomemben simbol družine in povezanja. Enega izmed prvih zapisov na Slovenskem, ki priča o tej šegi, najdemo v znameniti etnografski zbirki ribniškega graščaka Jožefa Rudeža. Zapisal je, da v Ribnici za božič spečejo matere svojim otrokom iz krušnega testa ptice in druge živali ter en večji in en manjši hleb pšeničnega kruha. Večji hlebec okrasijo s figurami iz krušnega testa, ki predstavljajo ptice ali druge štirinožne živali. V sredino posedejo možička, ki je prav tako iz testa, imenuje pa se gospodarček in je pokrit z rdečo čepico. Vse te kruhe postavijo na božični, novoletni in trikraljevski večer na mizo, ki je pogrnjena z belim prtom. Poškropijo jih z blagoslovljeno vodo in ob njih še molijo. Nato jih pojedjo. Gospodarčka zavijejo v krpo in privežejo na setveno košaro, v verovanju, da bodo tako zagotovili srečnejšo setev.

Lik gospodarčka z rdečo čepico je najverjetneje oddaljen spomin na verovanja v hišne zavetnike in duhove. Na Slovenskem je znano, da je gospodarček ime za hišnega škrate. Dandanes je božični kruh okrašen z jaslicami na sredini, krožnim prepletom kite in ptic. Gospodinja

običajno speče toliko ptic – »tičk«, kolikor je družinskih članov. Poprtnika so deležni vsi člani družine, jesti pa ga dajo tudi živalim. V zadnjih letih se pojavljajo različne pobude po ohranjanju tradicije peke božičnega kruha. Leta 2017 sta v Pastoralnem centru Ribnica s tem namenom potekala razstava in tečaj peke poprtnikov. Slovenska tradicija peke poprtnika je od leta 2013 vpisana v Unescov register nesnovne kulturne dediščine.

Pri Seljanu so župnek pekli na žerjavici, ki je ostala od bukovega panja, ki so ga večer pred božičem zakurili v peči. Kurjenje božičnih panjev je starodavna šega, ki se je ponekod na Slovenskem ohranila vse do prve polovice dvajsetega stoletja. Šega izhaja iz predkrščanskega praznovanja novega sončnega cikla – zimskega solsticija. Po božiču se namreč dnevi začnejo daljšati, kar v astronomskem smislu pomeni novo leto. S koledarskimi reformami se je praznovanje novega leta premaknilo na konec decembra, kljub temu pa se je koledovanje – praznovanje novega prazničnega leta – ohranilo vse do danes. Spomin na božični panj se je med drugim ohranil tudi v drugih verovanjih. V Kotu pri Ribnici otrokom na božič ni bilo dovoljeno iti ven, zato so jih strašili, da jih bodo v nasprotnem primeru dali v peč za panj. Kako simbolnega pomena je bil ogenj za obdobje novega leta, zgovorno kaže šega, ki jo je na območju ribniške doline in

Velikih Lašč zabeležil Fran Sreboški Peterlin. Zapisal je, da na božični večer štejejo dekleta polena, ki jih prineso v kuhinjo. Če trikrat zaporedoma prinese dekleta dva para polen, se bo tisto leto omožila, če pa vsakič prinese sodo število polen, bo morala še toliko let čakati možitev, kolikor je v tretje prinesla polen. Zato pazijo, da tretjič prineso malo polen.

Ob ognju imata poseben čar tudi obredno božično kajenje in žeganje domačih prostorov, ki zaščitni in obvaruje dom in družino. Rudež piše, da Ribničani na božični večer poškrbijo in pokadijo hišo, sobe in hleve. Nato postavi dva lonca z blagoslovljeno vodo pod mizo. Tam ju pustijo vso noč, in kdor zjutraj prvi vstane, se s to vodo umije. Umivanje v blagoslovljeni vodi je simbolnega pomena, saj ima voda v religioznih predstavah vlogo blagoslova, očiščevanja in preporoda, kar je bilo smiselno narediti na začetku novega letnega cikla. Podobne predstave in želje po novem začetku so še danes ukoreninjene v praznovanju kolesarskega novega leta.

Praznovanje v božično-novoletnem obdobju ima v sodobnem času predvsem potrošniško konotacijo. Pojavljajo se nove navade, ki spremljajo sodobne kulturne tokove. Kot je razvidno iz napisanega, pa se marsikatere šege, navade in verovanja prenašajo naprej. Tudi v novih preoblikah. Poskrbimo, da se čar in bistvo decembrskih praznikov ne pozabita.

*Domen Češarek,
Knjižnica Miklova hiša Ribnica*

Literatura in arhivski viri

Češarek, Domen: Tam med Malo in Veliko goró. Ribnica: Knjižnica Miklova hiša Ribnica, 2019.

Kropej, Monika: Od ajda do zlatoroga: slovenska bajeslovna bitja. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva, 2008.

Ovsec, Damjan: Vraževerje sveta: o nastanku vraž, njihovem razvoju in pomenu. Ljubljana: Kmečki glas, 2001.

Peterlin, Fran Sreboški: SAZU: ŠZ 7/217,40,9.

Popit, Ilija, Rudež, Anton, Rudež, Jožef in Zima, Janez: Od volkodlaka do Klepca: vsakovrstna praznoverna mnenja, šege ter pripovedi Ribničanov, Potočanov, Krašovcev in Osilničanov. Radovljica: Didakta, 2010.

Šifer Bulovec, Mojca, Magušar, Urban in Zajc Zver, Tina: Ribniško lončarstvo. Včeraj. Danes. Jutri? Ribnica: Rokodelski center – zavod za rokodelstvo, muzejsko in galerijsko dejavnost, 2019.

Božični kruh ali župnek (avtorica ilustracije: Sara Koncilja)

Dragi starši, sorodniki in prijatelji!

Bližajo se posebni dnevi. Dnevi, ki jih našim najbližjim radi polepšamo z drobnimi malenkostmi in lepimi željami. Nekaj takšnih smo za Vas pripravili tudi učenci podaljšanega bivanja. Zato Vas vabimo na našo tradicionalno

BOŽIČNO-NOVOLETNO STOJNICO.

Na OŠ dr. Franceta Prešerna bo postavljena v
ponedeljek, 9. decembra 2019,
od **16. ure** naprej pred **stavbo A** in v **avli stavbe C**
Na podružnici v Sušju bo postavljena v **torek,**
10. decembra 2019, od **16.00** naprej.

Veselimo se druženja z Vami.

**PRIDITE IN PODPRITE USTVARJALNE ROKE VAŠIH in
NAŠIH OTROK ZA DOBER NAMEN!**

Učenci in učiteljice podaljšanega bivanja